

KUN MIES JUO JA NAINEN KÄRSII.

NAISTEN OMAELÄMÄNKERRALLISET POSITIOT JA TOIMINTASTRATEGIAT SUHTEESSA ONGELMALLISESTI JUOVAAN LÄHEISEEN¹

Jenni Simonen: *VTT, erikoistutkija, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos*

Jukka Törrönen: *VTT, professori, Sorad, Tukholman yliopisto*

jenni.simonen@tbl.fi, jukka.torronen@sorad.su.se

Janus vol. 23 (3) 2015, 265–283

Janus

Tiivistelmä

Miesten juominen on Suomessa ollut naisten juomista yleisempää ja runsaampaa. Siksi naiset ovat tavallisesti olleet läheisen alkoholinkäytöstä kärsiviä osapuolia. Läheisen juomisen aiheuttamia haittoja on usein tutkittu kyselyaineistoilla, jolloin kärsimystä kokevien oma näkökulma on jäänyt tutkimusten ulkopuolelle. Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten naiset itse kuvaavat elämänsä tilanteissa, joissa läheinen käyttää ongelmallisesti alkoholia. Kysymme, millaisia toimintastrategioita naiset omaelämäkertojensa päähenkilöinä kehittävät suhteessa juovaan perheenjäsenene ja millaisia positioita he tässä prosessissa ottavat. Aineistomme koostuu 1920–1950 -luvulla syntyneiden naisten omaelämäkertoista (N 14). Aineistosta erottuu neljä erilaista positiota ja toimintastrategiaa suhteessa juovaan läheiseen: uhri, auttaja, rajoja asettava ja taistelija. Uhriposition asettavat naiset toistavat negatiivista identiteettiä ja alisteista asemaa, kun taas rajoja asettavan ja taistelijan identiteetit kuvaavat avoimempia, refleksiivisempiä ja naisten omaa toimijuutta korostavia positioita. Naisten omaksumilla identiteeteillä on merkitystä läheisen juomisesta kärsivien naisten auttamisessa. Hoitopalveluilla on avainasema haitallisten identiteettien ja toimintatapojen kääntämisessä myönteisemmiksi.

Johdanto

Naiset ovat Suomessa olleet miehiä useammin läheisen alkoholinkäytöstä aiheutuvien ongelmien kokijoita ja kantajia (Huhtanen & Tigerstedt 2010). Naisten alkoholinkäyttö on yleistynyt 1960-luvulta lähtien mutta pysynyt miesten juomista vähäisempänä ja hyväluontoisempana (Mäkelä ym. 2010). Naisten ja miesten eriarvoinen asema läheisen juomisesta aiheutuvien haittojen kokijoina liittyy alkoholinkäytön sukupuolierojen lisäksi myös naisten ja miesten erilaisiin asemiin ja tehtäviin perheen arjessa. Naiset ovat perinteisesti huolehtineet kodin jatkuvuudesta, toimineet perheen koossapitäjinä

ja kontrolloineet miehen juomista (ks. esim. Holmila 1988). Naisen perinteiset velvollisuudet ja vastuunkanto kodista ja perheestä ovat luoneet tilanteita, joissa parisuhdetta on jatkettu pitkään puolison alkoholinkäytön aiheuttamista ongelmista huolimatta (Velleman ym. 1998).

Useat tutkimukset kertovat naisten kokemien haittojen laajuudesta ja yleisyydestä. Naiset kertovat kärsivänsä läheisen juomisesta kolme kertaa miehiä useammin (Huhtanen & Tigerstedt 2010). Tavallisesti naisten kokemia haittoja on tutkittu kyselyaineistoilla, joissa vastaajia on pyydetty arvioimaan toisen ihmisen alkoholinkäytön heille aiheut-

tamia ongelmia (Warpenius ym. 2013). Näin on mahdollista tavoittaa kuitenkin vain suhteellisen kapea käsitys haittojen muodostumisesta ja kokemisesta sosiaalisissa tilanteissa. Läheisen juomisesta kärsivien naisten oma näkökulma, kokemukset ja toimintatavat ovat jääneet usein tutkimusten ulkopuolelle (Holmila 2011).

Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten naiset itse kuvaavat läheisen juomisen aiheuttamia ongelmia kirjoittamissaan omaelämäkertoissa. Kysymme artikkelissa, kuinka naiset kuvaavat omaa elämäänsä tilanteessa, jossa läheisen alkoholinkäyttö on ongelmallista. Millaisiin positioihin he asemoituvat ja millaisin strategioin he pyrkivät ratkaisemaan ja selviytymään ongelmallisista tilanteista? Käytämme aineistona 1920–1950-luvuilla syntyneiden naisten kirjoittamia omaelämäkertoja, joista läheisen juomista koskevan esityksen lisäksi välittyy ajankuvaa naisen asemasta ja toimintamahdollisuuksista sen aikaisessa yhteiskunnassa. Vaikka kirjoitukset ovat sidottuja omaan aikakauteensa, ne tuovat esiin naisten erilaisia tapoja kohdata läheisen juomisen aiheuttamia ongelmia ja rakentaa toimintastrategioita myös tilanteissa, joissa toimintavapaudet ovat rajalliset. Sovellamme analyysissä identiteetin ja position (Törrönen 2013) sekä vallan käsitteitä (Foucault 1990). Otamme analyysissämme vaikutteita *positioning*-teoriasta (Harré & Langenhove 1999) ja narratiivisesta tutkimusperinteestä. Sisällöllisesti tutkimus liittyy alkoholitutkimuksessa viime vuosina suosiota kasvattaneeseen ”haitat muille -näkökulmaan”, jossa huomio kiinnittyy juojan muille aiheuttamiin ongelmiin (Laslet ym. 2011). Tutkimuksen havaintoja läheisen juo-

misesta kärsivien naisten omaksumista identiteeteistä ja toimintamalleista voi hyödyntää päihdeongelmaisten läheisten tukemisessa ja auttamisverkostojen kehittämisessä.

**LÄHEISEN ALKOHOLINKÄYTÖN
AIHEUTTAMAT ONGELMAT JA NIIDEN
KÄSITTELY AIKAISEMMASSA TUTKIMUKSESSA**

Lähestymme naisten kokemaa kärsimystä ymmärtämällä sen merkityksenantona ja kokemuksena (Honkasalo ym. 2004, 8, 14). Kärsimyksen voi ymmärtää ihmisen ja maailman välisen sidoksen kautta siten, että ihmisen ote kiinnipitävästä maailmasta on uhattuina (emt.). Omassa tarkastelussamme yhdistämme kärsimyksen näkökulman sellaisten haittojen kokemiseen, jotka seuraavat läheisen alkoholinkäytön aiheuttamista ongelmista.

Kysymys siitä, mitä haittoja alkoholinkäytöstä aiheutuu esimerkiksi läheisille, kolmansille osapuolille tai yhteiskunnalle eli jollekin muulle taholle kuin juojalle itselleen on vasta viime vuosina herättänyt kasvavaa kiinnostusta tutkijoiden keskuudessa (ks. esim. Laslett ym. 2011; Warpenius ym. 2013). Päihdeongelmaisten läheisten kokemuksista, toimintamalleista ja ratkaisuyrityksistä on edelleen niukasti tutkimustietoa vaikka selvää on, että päihteiden ongelmakäytöllä on monenlaisia vaikutuksia niin perheenjäsenten kuin läheisten elämään ja hyvinvointiin, ja että ongelmia koetaan laajalla rintamalla (Itäpuisto & Selin 2013).

Kyselytutkimuksista selviää, että naiset raportoivat miehiä enemmän läheisten alkoholiongelmissa. Vuoden 2008 juo-

matapatutkimuksessa 53 % naisista ja 38 % miehistä kertoi, että lähiomainen tai muu läheinen kärsii alkoholiongelmasta (Huhtanen & Tigerstedt 2010). Naiset myös ilmoittavat useammin nimenomaan puolison ongelmista: 21% naisista ja 6% miehistä arveli kumppaninsa kärsivän alkoholiongelmista. Ero on yhteydessä juomisen sukupuolijakoon: koska miehet juovat useammin kuin naiset ja heillä on myös enemmän siitä aiheutuvia ongelmia, on juovan henkilön lähimmäinen useammin aviovaimo kuin aviomies (emt.).

Miehen ongelmajuomisen aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia parisuhteelle, perheen arjen jatkuvuudelle ja lasten hyvinvoinnille on tutkittu (Jackson 1954; Wiseman 1991; Asher 1992; Casey ym. 1993; Holmila 1993 ja 2003; Velleman ym. 1998; Orford ym. 2005). Läheisten kokemat ongelmat ja haitat on jaettu karkeasti fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin haittoihin (Copello 1998). Englantilaisutkimuksessa läheisten kokemat vaikeudet on jaoteltu huoleen juojan terveydestä, läheisyyden vähenemiseen, rattijuoppouteen, juomisen kustannuksiin ja harkitsemattomaan käytökseen (Orford & Dalton 2005).

Viimeksi mainittu viittaa ongelmallisesti juovan kontrolloimattomaan ja aggressiiviseen käyttäytymiseen ja tulee lähelle tutkimuksia (ks. esim. Piispa & Heiskanen 2009), joissa on kiinnitetty huomiota lähisuhdeväkivaltaan, epätasapainoisiin valtasuhteisiin ja naisten kokemiin kärsimyksiin uhriuden näkökulmasta. (Husso 2003; ks. myös Keskinen 2005.)

Läheisen juomisesta aiheutuvien ongelmien lisäksi on jonkin verran tutkit-

tu myös selviämistä (coping) ja toimintamalleja tilanteessa, jossa joku läheisistä käyttää ongelmallisesti alkoholia. Haastatteluaineiston perusteella on erotettu kolme toimintamallia: vetäytyvässä toimintamallissa läheinen pysyy pois juojan tieltä ja keskittyy omiin asioihinsa, huolehtivassa toimintamallissa läheinen neuvoo, kontrolloi sekä hoivaa juojaa, ja normalisoimaan pyrkivässä toimintamallissa läheinen alistuu tilanteeseen, ylläpitää normaaliutta ja perheen kulis-seja. (Holmila 2003; 94–95, 103; Orford ym. 2005.)

Tuoretta laadullista tutkimusta läheisten, esimerkiksi juuri runsaasti juovien miesten vaimojen kokemuksista ja toimintamalleista ei kuitenkaan juuri löydy. 1990-luvun alussa Wiseman vertaili suomalaisten ja amerikkalaisten alkoholistimiesten vaimoja ja havaitsi, että naisten elämäntilanteet ja kokemukset muistuttivat toisiaan kulttuurieroista huolimatta (Wiseman 1991). Samoihin aikoihin Asher (1992) puolestaan tarkasteli alkoholistien vaimojen kokemuksia läheisriippuvuuden käsitteen kautta. Tässä alun perin AA-liikkeestä juontuneessa ajattelutavassa myös alkoholistin perheenjäsenet nähtiin sairaina, kanssa-alkoholisteina ja kanssariippuvaisina, jotka ovat kehittäneet läheisen juomisen takia sairaalloisen identiteetin ja tarvitsevat siksi hoitoa (Asher 1992). Sittemmin esimerkiksi Velleman (1998) ja Orford (2005) ovat jatkaneet ongelmallisesti juovan läheisten tutkimista, mutta muuttaneet viime vuosina näkökulmaansa enemmän hoitotapojen tutkimisen ja tukemisen mallien kehittelyn suuntaan (Orford ym. 2010; Copello ym. 2010).

Läheisriippuvuusajatteluun sisältynyt näkemys läheisestä sairaana ja 1990-luvun lopulla kasvanut kiinnostus alkoholistiperheiden lasten näkökulmaan lienee vaikuttanut siihen, että kotimaisissa tuoreemmissa tutkimuksissa läheisen juomista kohtaavien naisten omakohtaiset kokemukset ovat jääneet vähälle tarkastelulle. Kokemuksia ei ehkä ole pidetty autenttisina, vaan ne on sivuutettu leimaamalla ne ”sairaiksi” (ks. esim. Orford ym. 2005). Lisäksi naisten juomisen voimakas lisääntyminen 1960-luvun jälkeen, juomisen yleistyminen kodin piirissä ja naisten muuttuminen ”kansajuojiksi” (Mäkelä ym. 2010) on myös osaltaan saattanut vaikuttaa naisten kokemuksista kertovan näkökulman vaimenemiseen kotimaisessa tutkimuksessa.

IDENTITEETIT, POSITIOT JA VALTA

Sovellamme naisten toimintastrategioiden ja elämäkerroissa ottamien positioiden tarkastelussa identiteetin käsitettä. Ymmärrämme identiteetit historiallisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotetuiksi positioiksi, jotka muotoutuvat tilanteisesti (ks. Törrönen 2013). Emme tarkastele positioita olemuksellisinä ja pysyvinä persoonallisuuspiirteinä vaan konstruktioina, jotka saavat jatkuvuutensa ja merkityksensä konkreettisisä konteksteissa ja tilanteissa suhteessa ongelmallisesti juovaan läheiseen (Benwell & Stokoe 2006, 3–4).

Myös vallan näkökulma on artikkelimme kannalta keskeinen, sillä läheisen juominen johtaa usein suhteen tulehtumiseen ja epätasa-arvoistumiseen sekä voimattomuuden ja kärsimyksen tunteisiin vuorovaikutuksessa. Foucault

(1990) lähestyy valtaa subjektien välisenä toiminta- ja vaikutussuhteena. Valtaa ei omista kukaan vaan se on tilanteissa muotoutuvaa, liikkuvaa ja muuntuvaa. Se kietoo sisäänsä kaikki tilanteessa toimivat, ei pelkästään rajoittaen heidän toimintaansa vaan ennen kaikkea myös luoden mahdollisuuksia erilaiselle toiminnalle. Siten valta on kaikkien osapuolten identiteettejä ja toimintaa tuottavaa ja säätelevää.

Vaikka Foucault (1990) on korostanut vallan strategisesti liikkuvaa ja verkostomaista luonnetta, on hän (1988) myös ehdottanut, että on olemassa valtaa, joka kiinnittyy joihinkin paikkoihin ja suhteisiin. Voidaan olettaa, että tulehtuneissa suhteissa osapuolet etääntyvät toisistaan, alkavat toistaa samoja toimintamalleja ja jäykistävät liikkuvaa valtaa. Tällaisissa urautuneissa epäsymmetrisissä valtasuhteissa ei yrityksistä huolimatta useinkaan tapahdu voimasuhteiden kääntymistä (Foucault 1988, 11–12). Valtasuhteiden jäykistymistä tiettyyn toistuvaan ja epäsymmetriseen kuviioon on nimitetty myös lukkiutuneiksi valtasuhteiksi (ks. Keskinen 2005, 65). Tilanne vastaa usein lähisuhdeväkivaltatutkimuksessa esiintyvää uhriutumisen asetelmaa (ks. esim. Husso 2003; Keskinen 2005). Valtasuhteiden liikkuvuus ja lukkiutuminen avaavat kiinnostavan näkökulman läheisen juomisesta kärsivien naisten omaksumien positioiden tarkasteluun.

OMAELÄMÄKERRAT NAISTEN KÄRSIMYSTEN TARKASTELUAREENANA - AINEISTO JA MENETELMÄT

Artikkelin aineisto sisältää Alkoholi elämässäni -kirjoituskilpailun teksteistä

valittuja 1920–1950 -luvulla syntyneiden naisten kirjoittamia omaelämäkertoja (N 14), joissa naiset kuvaavat läheisen juomisen aiheuttamia ongelmia ja kärsimyksiä. Aineistonkeruu järjestettiin yhdessä Suomen akatemian tutkimusryhmän (137685) ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston kanssa 15.2–31.12.2008. Keruu tuotti yhteensä 42 omaelämäkertaa, joista 24 on naisten ja 18 miesten kirjoittamaa. Keruuilmoituksessa kirjoittajia pyydettiin kertomaan omakohtaisista alkoholikokemuksista ja alkoholin merkityksestä elämän kulussa. Joustavasta tehtävänannosta huolimatta moni kirjoittaja käsitteli tekstissään juuri läheisten juomista ja sen aiheuttamia ongelmia omalle elämälleen, vaikka aiheita olisi voinut tehtävänannon puitteissa lähestyä monista suunnista. Naiset kuvasivat tavallisesti elämänsä eri aiheita lapsuudesta nykyhetkeen. On kiinnostavaa, että mieskirjoittajat keskittyivät ainoastaan omien alkoholiongelmiensa kuvaamiseen kun taas valtaosa naiskirjoittajista kuvasi puolisonsa tai muun läheisen alkoholiongelmiä ja niistä aiheutuvia negatiivisia seurauksia omalle elämälleen. Tekstien pituus vaihteli muutamasta sivusta useisiin kymmeneen sivuihin. Suuri osa aineistomme teksteistä kattaa koko elämän mittaisen kertomuksen, osa keskittyy vahvemmin tiettyyn elämänvaiheeseen.

Sisällytimme aineistoon ne naisten tekstit (N 14), joissa kuvattiin miespuolisen läheisen, tavallisimmin juuri puolison ja isän ja joissain kirjoituksissa myös siskon miehen, ongelmallista juomista. Osa kirjoituksista toi esiin alkoholiongelmiä ja niiden tuottamien haittojen ylisukupolvisuuden yhdis-

tämällä ongelmajuomisen sekä isovanhempiin että omiin vanhempiin.

Elämäkertakeruut motivoivat usein vanhempia sukupolvia kirjoittamaan elämästään. Analyysin kannalta vartunut eläkeiässä oleva kirjoittajakaarti on etu, sillä he pystyvät suhteuttamaan alkoholin paikan elämäkokemukseensa ja parisuhteeseensa koko elämänsä ajalta toisin kuin esimerkiksi keski-ikä lähestyvät nuoremmat naiset. Vanhimmat, 1920- ja 1930-luvulla syntyneet kirjoittajat piirtävät omaelämäkertoissaan läheisen juomisen lisäksi ajankuvaa naisen asemasta ja rooleista sotien aikaisessa Suomessa. Roos on nimittänyt näinä vuosikymmeninä syntyneitä sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveksi (Roos 1987). Tätä sukupolvea edustavat vanhimmat naiskirjoittajat ovat eläneet varhaisaikuisuuttaan aikana, jolloin vain miehet käyttivät alkoholia (Mäkelä ym. 2010). He ovat eläneet miesvaltaisessa sukupuolijärjestyksessä, jossa mies on perheen pää ja naisen paikka on kotona lasten kanssa (Julkunen 2010).

Nuorempien, 1940-luvun jälkeen syntyneiden naiskirjoittajien kertomukset puolestaan valottavat naisten elämää 1960-luvun maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta palvelu- ja teollisuusyhteiskuntaan muuttuvassa ja 1970–1980-lukujen hyvinvointivaltiota rakentavassa Suomessa. (Jokinen & Saaristo 2002.) Kirjoittajat edustavat Roosin määrittämää suuren murroksen sukupolvea, jota luonnehtii kohonnut elintaso ja perinteisten sukupuoliroolien vähittäinen murtuminen (Roos 1987). Tähän sukupolveen kuuluvat naiskirjoittajat ovat eläneet varhaisaikuisuuttaan

1960-luvulla, jolloin naisten alkoholin-käyttö alkoi vähitellen lisääntyä.

Vaikka omaelämäkertojen keskiössä on yksilö, ovat ne samalla kuvauksia myös tietystä aikakaudesta. Elämäntarinan ydin on se, kuka yksilö kokee olevansa ja kuinka hän antaa mieltä elämälleen (Vilkko 1997, 76–77.) Omaelämäkerroille on lajityyppinä ominaista myös se, että niissä kirjoittaja kahdentuu tarinan päähenkilöksi ja kertojaksi. Näin kirjoittaja voi kertojan hahmossa samastua itseensä tarinan päähenkilönä, ottaa etäisyyttä siihen, kritisoida päähenkilön toimintaa tai suhtautua siihen myönteisesti (Kondrup 1992).

Analyysimme pohjaa narratiiviseen perinteeseen, jossa ihmisten kokemuksia lähestytään elettyinä ja kerrottuina. Sovellamme siinä valikoivasti myös *positioning*-teoriaa (Harré & Langenhove 1999). Kiinnitämme analyysissa ensinnäkin huomiota siihen, millaiseen positioon päähenkilö asettuu suhteessa ongelmiin aiheuttavaan läheiseensä ja miten tämä positio heijastelee naisen elämäntilannetta ja valtaa suhteessa juovaan läheiseen. Päähenkilö saattaa ottaa esimerkiksi uhrin tai selviytyjän position, millä on seurauksia sille, millaisiksi naispäähenkilön ja juojan keskinäinen dynamiikka ja vallankäyttö myöhemmin muotoutuvat.

Toiseksi katsomme, millaisiin tarinalinjoihin eri positiot kiinnittyvät eli millaisia tarinalinjoja naispäähenkilön ja juovan läheisen vuorovaikutusta kuvaavissa tapahtumajaksoissa kehkeytyy (Harré & Langenhove 1999; ks. myös Törrönen 2000). Samalla jäljitämme, millaisia haittoja, ongelmia ja tunnereaktioita läheisen juominen aiheuttaa.

Kolmanneksi kiinnitämme huomiota kertojen subjektiiviseen asemoitumiseen suhteessa päähenkilöihin, juoviin läheisiin ja kärsimystä aiheuttaneisiin tapahtumiin. Tällöin tarkastelemme, millä tavoin kertojat nykyhetkessä asennoituvat menneisiin tapahtumiin eli miten he samastuvat tai ottavat etäisyyttä kuvaamiinsa asioihin ja ilmeneekö kuvauksissa esimerkiksi refleksiivisyyttä tai ironiaa.

Emme tarkastele omaelämäkertoja kokonaisten juonirakenteiden tasolla, vaan keskitymme ennen kaikkea niihin kertomuksen tapahtumajaksoihin, joissa kuvataan läheisen juomista ja sen aiheuttamia haittoja päähenkilölle. Samalla jäljitämme, millä tavoin päähenkilön ottamissa identiteetti-positioissa, kuvaamissa tarinalinjoissa ja kokemissa suhdedynamiikoissa esiintyy jäykistymistä, liikkuvuutta ja muuntelua suhteessa juovaan läheiseen (ks. Harré & Langenhove 1999).

NAISET OMAN ELÄMÄNSÄ KUVAAJINA: TOIMINTASTRATEGIOITA KUVAAVAT POSITIOT NAISTEN OMAELÄMÄKERROISSA

Aineistosta erottuu neljä erilaista toimintastrategiaa kuvaavaa positiota suhteessa juovaan läheiseen. Läheisen juomisesta aiheutuvat kärsimykset ja naisen toimintamallit saavat eri sisältöjä tai painotuksia eri asemoitumisissa ja suhdedynamiikoissa (tarinalinjoissa). Aineistomme omaelämäkerroissa päähenkilöt käsittelevät läheisen ongelmallista alkoholinkäyttöä asettumalla onnettomiksi ja epätoivoisiksi uhreiksi, miehen auttajiksi ja hoivaajiksi, rajoja asettaviksi selviytyjiksi tai taistelijoiksi ja vääryyksien takaisinmaksajiksi.

Erilaisia positioita yhdistää kokemus puolisoiden ja isien alkoholinkäytöstä ongelmien ja haittojen pääasiallisena tuottajana, vaikka omaelämäkertoissa kuvataan myös muiden läheisten ongelmallista alkoholinkäyttöä.

Tavallisesti omaelämäkertaa määrittää se, että naisen suhde juovaan mieheen rakentuu yhden position varaan. Se alkaa kehystää ja välittää naisen toimintaa ja tekee hänen reaktioistaan ennustettavia. Myös tällöin naisen positio on liikkeessä, mutta se ei vaihdu tilanteesta toiseen vaan pysyy samana. Siksi esitämmme positiot ja niihin kytkeytyvät tarinalinjat jatkossa yksi kerrallaan, vaikka ne toisinaan esiintyvät naisten omaelämäkertoissa myös rinnakkain.

Nainen onnettomana ja epätoivoisena uhrina

Eevan kertomus alkoholisti-miehen kanssa avioitumisesta on tyypillinen kuvaus aineistossamme yleisimmin esiintyvistä positioista, jossa nainen asemoi itsensä uhriksi juovan miehen rinnalla:

Vuoden 1959 alussa tapahtui elämäni suuri käänös kun tuli avioliiton vala vannottua. Siihen asti pysyi [miehen] luonnehäiriö piilossa. Meidät vihittiin kotipitäjässäni, pienessä kauniissa Kalliomäen pitäjässä. Kotokirkkoni alttarille putosi ihmisarvoni. Lisäksi paljastui [miehen] alkoholin käyttö. Se päivä oli elämäni suurin muutos, suuri käännekohta murtamaan siihen asti kestäneen niin kovin kunnioitetun hyvän elämäni suunnan. Alkoi sortamisen taival kuukoistaa. (Eeva, E2 [=elämäkerran numero], syntynyt 1920-luvulla)

Eeva kuvaa uhriutumisen prosessin yhtäkkisenä romahtamisena, mikä määrittää kertomuksen tarinalinjaa läpi tekstin heti avioliiton alkumetreistä lähtien. Eeva kuvaa uhriutumista prosessina, jossa nainen menettää itsensä määräämisoikeutensa ja joutuu alistaiseen valtasuhteeseen juovaan puolisoonsa: *”Orja pitää heillä [juovilla miehillä] olla, ja oma vaimohan lähin on”* (Eeva, E2 syntynyt 1920-luvulla).

Alistaisesta asemasta ja miehen juomisen tuottamista ongelmista huolimatta naiset eivät välttämättä eroa juovasta miehestä, kuten Eevan tapauksessa: *”Viimekuun alussa täytyi jo neljäskymmenes yhdeksäs vuosi tätä paljon vaatinutta taivalta”* (E2, syntynyt 1920-luvulla). Vaikka osa naisista lopulta jättää vaikean parisuhteen taakseen, ongelmia kestetään vuosikausia: *”Liki 18 vuotta kesti tuo sota-ajan avioliitto”* (Aino, E3, syntynyt 1920-luvulla). Eevan ja muiden naisten pitkä sietokyky suhteessa juovaan miehen kuvaa sen hetkistä yhteiskuntaa, jossa naisten liikkumatiila avioeron suhteen oli kapea. Vaikka Eeva koki uhriutumisen ja sorron alkaneen heti avioitumisen myötä, ei hän edes pohdi avioeron mahdollisuutta. Tämä heijastelee 1920–1940 -luvulla syntyneiden naisten yhteiskunnallisia olosuhteita. Silloin naisten eroaminen miehestä oli harvinaista. Avioeron hakeminen yleistyi vasta 1970-luvulla, jolloin naisten oikeuksia parantaneet lakiuudistukset tulivat voimaan (Julkenen 2010, 89–92). Eevan ja muiden uhrin position ottavien naisten kirjoituksissa riippuvuus miehestä ja toimintamahdollisuuksien epätasainen jakautuminen sukupuolten välillä ilmenevät kohtalonomaisuutena: alkoholinkäytöstä kärsiminen on naisen osa, eivätkä naiset

kirjoituksissaan pohdi naisten ja miesten tasa-arvoisuuden eroja.

Naiset kokevat läheisen ja tavallisesti juuri puolison alkoholikäytön tuottamien ongelmien hallitsevan heidän koko elämäntilannettaan. Naiset kertovat läheisen liiallisen alkoholikäytön esimerkiksi heikentävän perheen toimeentuloa ja taloudellista pärjäämistä: ”Vähitellen alkoivat perheen rahat mennä viinaan” (Helmi, E4, syntynyt 1920-luvulla). Naiset kuvaavat uhriutumisen tarinalinjaa myös prosessina, jossa oma hyvinvointi murenee: ”Kun sain sen [avioliiton] purettua oli terveyteni mennyt.” (Aino, E3, syntynyt 1920-luvulla).

Naiset kokevat läheisen juomiseen liittyvän väkivaltaisen käyttäytymisen alituisesti vaanivana uhkana, joka johtaa heidät kokemaan kauhua, häpeää, ahdistusta ja avuttomuutta:

On ollut suuria vaaratilanteita vuosikymmenet. Saan olla luojalleni kiitollinen ,että ollaan vielä jokainen [kertoja ja lapset] hengissä. Monet kerrat [mies on] pistoolin kanssa häilännyt. Ei ole varmaan ihmistä, joka ei sellaisissa tilanteissa kauhua tunne. --- Suuret ovat pelko ja kauhut se aine [alkoholi] vuosikymmenet elämäni tuonut. Ja häpeän niiden lisäksi. Se aine on iso taakka koko perheelle. (Eeva, E2, syntynyt 1920-luvulla)

Naiset kuvaavat väkivaltaisen käyttäytymisen kaventavan heidän liikkumatilaansa ja jähmettävän heidän toimintaansa väkivallan vastaanottajiksi: ”Mieheni alkoi juoda ja vaikka hyvä mies olikin, niin lyödä paukautti mua imurin letkulla humalassa. Mustelmia käsissä oli paljon koska suojelin kasvojani.” (Impi,

E7, syntynyt 1930-luvulla). Tarinalinjat kuvastavat pysähtynyttä valtaa tai vallan liikkumista naisen kannalta epäsymmetriseen suuntaan kaventaen naisen valtaa entisestään (vrt. Keskinen 2005). Uhrin tarinalinjoissa kertojat määrittävät avuttomiksi toimijoiksi, joiden on mahdotonta vastustaa fyysisesti voimakkaampaa miestä: ”minä kaadu in ja mies hakkasi päätäni kengänkorolla. Se sattui ja yritin sanoa ’älä lyö’. Minulta meni taju, kerran vain humautti ja olin tajuton.” (Eeva, E2, syntynyt 1920-luvulla).

Uhrin tarinalinjoissa naiset voivat kokea läheisen aggressiivisesta käytöksestä myös syyllisyyttä, joka pahimmillaan saa uhriksi asettuvan naisen kääntämään aviomiehen väkivaltaisen käytöksen omaksi syykseen: ”Koko selkäsauna oli kyllä mun syytä kun paukutin suutani juovuksissa olevalle pohjalaiselle miehelle.--- Kerran hän heitti mut rappuset alas, odotin toista lasta. Taaskaan en osannut pitää suutani supussa” (Impi, E7, syntynyt 1930-luvulla). Tällaisessa kuviossa nainen ottaa kaiken vastuu tapahtumista itselleen, mikä puolestaan mahdollistaa sekä vallan epätasapainon jatkumista että vallan lukkiutumista toistuvaksi väkivallaksi (Keskinen 2005, 62). Kaikesta kauheudesta huolimatta nainen voi syyllisyydentunteen lomassa tuntea myös sääliä juovaa puolisoaan kohtaan ja asemoida itsensä auttajan positioon.

Uhrin positioon asemoituvat naiset kokevat fyysisen väkivallan ja uhriutumisen rikkoneen myös mielen ja vaikuttaneen kokonaisvaltaisesti heidän elämäänsä tehden vaikeaksi ottaa etäisyyttä raskaisiin kokemuksiin ja murtautua niistä ulos:

Suuri osa elämästäni on ollut yhtä tuskaa, jonka alkoholi on aiheuttanut.--- Elämässäni on tapahtunut liian paljon kamalia asioita. Mietiskelen niitä ja itken. (Aune, E8, syntynyt 1930-luvulla)

Kaiken kaikkiaan uhrin positiota toistavat naiset kokevat voimattomuuden tunnetta omasta toimijuudesta ja voimakkaita masennuksen tunteita (ks. esim. Husso 2003; Laitinen 2004; Romakkaniemi 2011, 109). Lisäksi uhrin tarinalinjoissa naiset saattavat kokea ahdistusta vielä vuosia tapahtumien jälkeen: mies on ollut jo pitkään kuolleena mutta päähenkilö kärsii yhä eläkepäiviä viettäessään tapahtuneista kauheuksista. Näin aineistomme uhriksi samastuneiden naisten kirjoituksissa uhriuden kokemus kantautuu myös nykyhetkeen.

Nainen auttajana ja hoivaajana

Leilan kertomus kuvaa aineistomme kolmanneksi yleisintä positiota, jossa nainen asettuu alkoholia ongelmallisesti käyttävän läheisen auttajaksi. Auttajaksi asettautuneet naispäähenkilöt näyttävät omaksuvan perinteisen feminiinisen roolin juovan läheisen hoivaajana ja huoltajana (Holmila 1988). Vaikka naispäähenkilö kärsii läheisen juomisesta, hän ottaa hoivaroolin ja alkaa auttaa juovaa läheistä monin tavoin. Apu voi olla esimerkiksi taloudellista tukemista kuten Leilan kertomuksessa, jossa hän rahoittaa alkoholistiveljensä elantoa yhdessä tämän vaimon kanssa:

Isoveljeni --- hakeutui alkoholistien hoitolaitokseen. Hän pyysi lainaa minulta perheen toimeentulon turvaamiseksi. Toiveikkaana lainasin mielelläni, mutta hoidosta palattunaan veljeni hoiti takaisinmaksun vain pieneltä osin, vai-

mo leskeksi jäätyään hoiti tunnollisesti loppumaksun. Kuulin että veljeni oli maininnut hoidossa, että viinaa hän ei tulisi jättämään ikinä. (Leila, E12, syntynyt 1940-luvulla)

Auttaminen ilmenee usein myös miehen juomisen kontrollointina (Holmila 1988). Auttajien tarinalinjoissa naiset esimerkiksi hävittävät miehen viinoja: ”jotta hän ei olisi juonut vuorokaudessa sitä yhtä kossupullollistaan niin --- kaadoin viemäristä osan alas, kuitenkin niin ettei mieheni huomannut” (Hilkka, E9, syntynyt 1930-luvulla). Tällöin heidän käyttäytymisensä muistuttaa Holmilan (2003, 103) luonnehtimaa huolehtivaa toimintamallia, jossa nainen neuvoa, kontrolloi sekä hoivaa juojaa. Usein huoltaminen liittyy konkreettiseen apuun juomistilanteissa. Auttajaksi asemoituvat naiset kertovat peittelevänsä ja siivoavansa juovan läheisen jälkiä: ”joskus tehtäväkseni tuli siivota keittiön laattalattialle sinne rikkoutuneita pulloja sisältöineen” (Leila, E12, syntynyt 1940-luvulla) tai auttavansa läheistä selviytymään tilanteessa, jossa alkoholia on käytetty liikaa.

Auttajaksi asemoituneiden naisten tarinalinjoissa naisen vastuunkanto miehestä kehittyi vähitellen. Suhdedynamiikka ja valta eivät kulje ja kietoudu jähmettyneeseen epäsymmetrian muotoon yhtä vahvasti kuin uhrin tarinalinjoissa, vaan miehen juomisen kontrollointi tasapainottaa vallan jakautumista ja auttaa naisia osin säilyttämään itsemääräämisoikeutensa. Vallan hetkittäinen liikkeellä olo ei kuitenkaan riko läheisen juomisen tuottamaa epäsymmetristä valtasuhdetta, vaan päihtyneen läheisen auttaminen pitää yllä jähmet-

tyntyttä valtaa ja suuntaa vastuuta naisen suuntaan.

Seuraava Hilkan kertomus kuvaa, kuinka alkoholiongelman pahetessa voivat läheiset vähitellen ajautua yhteiskunnan, sukulaisten ja ystävien luoman tukiverkon ulkopuolelle ja ottaa yksin vastuun alkoholiongelmaisen auttamisesta (ks. Holmila 2003, 83). Tämä näyttää vahvistavan auttajaksi asettuvan naispäähenkilön sitoutumista huoltajan positioon ja jähmettävän valtaa entisestään.

Joskus [aviomies] oli ottanut ilmeisesti enemmän, koska tapahtui niin, että hän kaatui heti kun pääsi kotiovesta sisään tai kaatui jo pihalle, jolloin äitini joutui raahaamaa hänet sisään etteivät naapurit olisi nähneet. --- Tätä jatkui vuosikausia. Joskus hän sai humalasta aiheutuvia epileptisiä kohtauksia ja uusia pieniä aivoinfarkteja. --- Tapahtui joskus että hän tuupertui lumihankeen. Apua pyydetessä ambulanssimiehet eivät ottaneet häntä koska hän oli humalassa ja poliisi ei ottanut häntä koska hän oli sairas. Perheen naisvoimin asiasta tuli selviytyä. (Hilkka, E9, syntynyt 1930-luvulla).

Auttajan tarinalinjoissa päähenkilöt usein korostavat auttamista velvollisuutenaan, joka liittyy puolisoitten keskinäisen tunnesiteen ylläpitämiseen. Ajan mittaan tunneside voi kehittyä uhriksi asemoituneiden naisten tapaan läheisriippuvuudeksi:

Vähän kerrassaan tilanne paheni. Ajauimme raskaaseen läheisriippuvuuteen. Lapset yrittivät minua irrotella samoin kuin sisareni siitä läheisriippuvuuden verkosta, joka yhä tiukemmin

kietoutui ympärilleni, mutta ei minusta ollut rimpuilemaan siitä irti. Elätin hentoa toivetta, että parempiakin aikoja olisi edessä... rakastin puolisoani puutteineen ja omine puutteineni. Avioerokaan ei saanut meitä irrottautumaan toisistamme. (Leila, E12, syntynyt 1940-luvulla)

Vaikka auttajaksi asemoituvat naiset kokevat uhriksi asemoituneiden tavoin läheisen juomisen herättävän sekä pelon ja pettymyksen tunteita että psyykkisiä ja fyysisiä haittoja, he vannovat rakkauden nimeen: ”*Suurin kaikista on sittenkin rakkaus*” (Hilkka, syntynyt 1930-luvulla). Auttajien tarinalinjoissa huolehtiminen juovasta puolisoista täydentää naispäähenkilön omaa identiteettiä ja toimii palavan rakkauden osoituksena. Toisinaan tunneside voi muistuttaa lähes palvomista, kuten edellä Leilan tapauksessa. Tällöin rakkauden hallitsevuus kääntyy auttajaksi asemoitunutta naista vastaan ja jäykistää puolisoitten välistä valtaa kehämäiseen kuvioon, jossa miehen juominen vahvistaa naisen rakkautta ja puolisoitten keskinäistä riippuvuutta.

Aineistossamme auttajiksi asemoituvat naiset eivät kuitenkaan jää enää suhteen purkautumisen jälkeen toistamaan epäsymmetristä valtasuhdetta, mikä on tyypillistä uhriksi asemoituvilla naisilla. Läheisen juomisen tuottamat vaikeat kokemukset eivät vie auttajan positioon asettuneiden naisten elämänuskoa, eivätkä ne määritä heidän elämänsä kokonaisuuttaan siten kuin uhrin positioon asemoituneilla naisilla. Tämä näkyy auttajiksi asemoituneiden kertojien kirjoitusten lopussa olevasta synteesisestä, jossa kertoja pohtii eläkkeellä ollessaan elettyä elämää ja oman elämän

tapahtumia. Kirjoittaja reflektoi raskaat tapahtumat osaksi oman elämän erityisiä vaiheita, ottaa niihin etäisyyttä, eikä koe, että niillä olisi enää kovin suurta merkitystä tälle päivälle.

Nyt eläkkeellä ollessani on alkoholi väistynyt elämässäni niin mitättömäksi vaikuttajaksi, etten ole juuri missään tekemisissä sen kanssa muutoin kuin muistoissani. (Leila, E12, syntynyt 1940-luvulla)

Siten auttajan position ottaneiden naisten myöhempiä elämänvaiheita kuvaavissa tarinalinjoissa näkyy siirtymistä selviytyjän positiota kuvaavien tarinalinjojen suuntaan.

Nainen rajojen asettajana ja selviytyjänä

Alla oleva Olgan kertomus on esimerkiksi aineistomme toiseksi yleisimmästä positiosta, jossa päähenkilö puuttuu aktiivisesti läheisen alkoholinkäyttöön. Vaikka rajojen asettajiksi asemoituneet naiset kokevat läheisen, tavallisesti juuri puolison juomisen aiheuttavan harmia ja kärsimystä samaan tapaan kuin uhreiksi ja auttajiksi asemoituneet naiset, päähenkilön vahvuutta ilmentää teksteissä se, ettei nainen alistu kohtalonsa kuten uhrin position ottavat naiset vaan asettaa suhteen jatkumiselle ehtoja ja kehottaa puolisoa valitsemaan:

Iloinen ja seurallinen mieheni muuttui väkivaltaiseksi kahden viskilasin jälkeen. Näin tapahtui niin monta kertaa, että lopulta kehotin häntä valitsemaan joko kaksi lasillista viskiä tai minut. Hän valitsi minut ja pysyi valinnassaan. (Olga, E5, syntynyt 1920-luvulla)

Rajoja asettaviksi asemoituneet naiset eroavat auttajiksi asemoituneista naisista kahdella tapaa. He kuvaavat itsensä ensinnäkin itsenäisemmiksi toimijoiksi osoittamatta kanssariippuvuutta juovaan läheiseen (Kantola 2003, 22). Toiseksi rajojen asettajiksi asemoituneiden naisten tarinalinjoissa parisuhteen valta jakautuu tasaisemmin kuin uhreiksi ja auttajiksi asemoituneilla naisilla. He jättävät vastuun juomisesta juojalle itselleen. Näin he onnistuvat säilyttämään itsemääräämisoikeuden toiminnassaan, kuten Amalia puuttuessaan aktiivisesti isän aggressiiviseen käyttäytymiseen:

Kun lähdin maailmalle ja perustin oman perheen, niin luulin kotonani olevan jo toisenlaista, mutta kun menin sinne käymään ilmoittamatta --- jouduin irrottamaan isän äidistä. Itkin ja sanoin että olen luullut tilanteen muuttuneen. Humalainen isä katsoi minua ja sanoi että miten SINÄ käyt häneen kiinni. Sanoin että tästä lähtien teen sen aina jos näen tällöisen tilanteen. (Amalia, E14, syntynyt 1940-luvulla)

Rajojen asettajan position ottaneet naiset kertovat läheisen juomisen aiheuttavan päähenkilölle samankaltaisia fyysisiä, taloudellisia ja sosiaalisia haittoja kuin uhrin ja auttajan position ottavien naisten tarinoissa. Rajoja asettavissa tarinalinjoissa naiset eivät kuitenkaan reagoi miehen juomiseen samalla tavalla. He pitävät itsensä erillään miehestä, kuten seuraavassa Astan omaelämäkerran otteessa tulee esiin:

Avioliittoni oli minulle kärsimysnäytelmä. Mieheni oli niitä ihmisiä, jotka eivät koskaan kehity aikuisiksi, ryyppäämisen ohella hänellä oli tarve todistella itselleen pystyvänsä valloittamaan naisia

toisensa perään. Hän esitteli minulle naisilta saamiaan koruja, ikään kuin kunniamerkkeinään. Minua ei loukannut mieheni käyttäytyminen, sillä katsoin sen olevan hänen oma häpeänsä, ei minun häpeä. (Asta, E10, syntynyt 1930-luvulla)

Rajoja asettavan position ottavat naiset soimaavat itseään vain siitä, että he ovat antaneet miehen kohdella heitä kaltoin. Eläminen alkoholistin kanssa ei viekään päähenkilön omanarvontuntoa, vaan nainen säilyttää itsekunnioituksensa vaikeasta avioliitosta ja miehen juomisen aiheuttamasta kärsimyksestä huolimatta. Rajoja asettaviksi asemoituneet naiset joko sopeutuvat suhteeseen vaikeuksista huolimatta tai päättävät avioliiton. Suhteesta vapautuminen on usein helpotus, kuten 1930-luvulla syntynyt Asta toteaa:

Muutettuani pois aviomiehen luota tunsin suunnatonta vapaudentunnetta, oli kuin elämäni tarpeettoman pitkään hankaloittanut mätäpäise olisi vihdoinkin puhjennut ja parantunut. (Asta, E10, syntynyt 1930-luvulla)

Rajoja asettaneita naisia luonnehtii itsenäisyyden säilyttäminen vaikeuksien keskellä. Siksi raskaat kokemukset eivät jatka elämäänsä ja kantaudu kummittelemaan nykyisyyteen. Kertojat asennoituvat menneisyydessä koettuihin kärsimyksiin senhetkisinä pulmina. Näitä naisia ei katkeruus menneestä myrkytä vaan he jopa kääntävät vaikeudet vahvuudeksi.

Mottoni tässä elämässäni on aina ollut: aina tulee toisenlaisia päiviä. Näin on käynyt tässä asiassa ja monessa muusakin asiassa.--- Sanotaan että asiat voi

aina kääntää voitokseen. Luulen että minulle on käynyt niin. Olen ainakin pystynyt säilyttämään perusiloisen elämänasenteen tähän asti ja toivottavasti eteenkin päin. Näillä kokemuksilla voi lapsesta tulla selviytyjä. Minustakin taisi tulla. (Amalia, E14, syntynyt 1940-luvulla)

Yllä lainatut otteet Amalian ja Astan omaelämäkertoista kertovat rajoja asettavan position ottavien naisten vahvasta toimijuudesta. Rajoja asettavien tarinalinjoissa päähenkilöt eivät tiukoissakaan tilanteissa lipsu auttajiksi tai uhreiksi. Sen sijaan äärimmäisen uhkaavassa tilanteessa he saattavat turvautua taistelijan positioon.

Nainen taistelijana ja takaisin antajana

Sylvin kertomus kuvaa aineistossamme vähiten esiintyvää positiota, jossa naisen elämäntilannetta määrittää kamppailu alkoholia ongelmallisesti käyttävän läheisen, tavallisesti isän tai esimerkiksi siskon miehen toimintaa vastaan. Taistelijan position ottavat naiset eivät alistu tilanteeseen vaan antavat takaisin kokemaansa vääryyttä. Ote Sylvin omaelämäkerrasta kuvaa tilannetta, jossa pelottavat lapsuudenkokemukset kääntyvät 16-vuotiaan päähenkilön mielessä suuttumukseksi ja antavat voimaa vastustaa humalaista isää ja päästä läheisen juomisen aiheuttamasta pelosta.

Isäni joi räihinäviinaa, saimme äidin kanssa olla useasti pakosalla. Isä ei uhkaillut minua mutta äiti sai tuntea kovaa sanahelinää ja raivoamista.--- Minä kasvoin niin sanotusti isoksi tytöksi — tein päätöksen; tätä miestä [isää] ei kodissani elää pelätä. --- Eräänä kertana isäni tuli häpeillen tutun isännän kanssa kotiin

humalassa ja me muu perhe olimme nostaneet talven perunat kellariin naapurien avulla. --- Isäni oli päättänyt ”lähdetään kaverin kanssa hakemaan viinaa ja juodaan perunan nostajaisten kunniaksi oikein kunnolla”. Silloin minulla noin 16-vuotiaana nousi kiukku yli hilseen ---. Ukot nousivat kovapyöräisiin kärryihin ja päättivät lähteä. En osaa vielääkään sanoa tai arvailla mistä sain voiman, riepaisin isän kärryjen istuimelta maahan ja ärjäisin naapurin ukolle ”anna painua ja älä sitten koskaan tuu meille viinan kanssa ja juovuksissa”. (Sylvi, E6, syntynyt 1930-luvulla)

Vaikka omaelämäkerroissa väkivalta liittyy tavallisesti juovan läheisen käyttymiseen, saattavat taistelijoiksi asemoituneet naiset turvautua siihen ylläpitääkseen omaa toimijuuttaan läheisen juomisen asettamissa ahtaissa toimijuuden raameissa. Toimintamalliin turvautuminen voi kummuta esimerkiksi halusta suojella omaa perhettä, äitiä tai muita sukulaisia:

Minulla oli pullataikina leipomisen alussa, kun ”vävy” tuli --- meuhkaten missä hänen lapsensa ovat? Tuli minua kohti ja meinasi ottaa kiinni. Silloin iskin käteni pullataikinaan ja pamautin miestä täydeltä kädeltä poskelle. Voi sitä kiukun ja raivon ilmettä mikä tuli vierailijan kasvoille. Humalaisen viha loisti vääristyneistä kasvoista. Minulle tuli pakokauhuhu, nyt on minun loppuni tullut ja hän hakkaa minut henkivieveriin. Mutta ei saanut kiinni, juoksin naapurisiin ja sinne ei hän enää tullut. --- Tämän tapahtuman jälkeen tämä mies ei ole vierailut kodissani ja jätti jopa omat lapsensakin rauhaan ja uhkailutkin jäivät. (Sylvi, E6, syntynyt 1930-luvulla)

Taistelijan positioon asemoituva nainen ei suostu miehen vallan alle. Esimerkiksi Tyyne (E1, syntynyt 1920-luvulla) kuvaa omaelämäkerrassaan tilanteen, jossa siskon mies käyttäytyi epäasiallisesti: ”*Eino oli laiska. Humalaisena sängyssä herra kiljui, että tuo ämpäri kun oli pissahätä*”. Tyyne ei tätä käskyä kunnioita vaan tasapainottaa valtaa takaisin itselleen vasaralla:

Jotenkin takanreunalla osui silmäni siinä olevaan vasaraan. Otin sen käteeni ja menin lähemmäksi Einoa. Ei minulla ollut aikomusta mitään tehdä sillä. Eino kai luuli että lyön. Sitten huomasin viinapullon pullottavan Eidon taskussa. Äkkiä napsautin sitä vasaralla, enkä niin kovaakaan mutta se hajosi. Tietenkin juoksin pois nopeasti ja aikani oleilin poissa näkyvistä. (Tyyne, E1, syntynyt 1920-luvulla)

Vaikka läheisen juominen seurausvaikutuksineen saattaa herättää taistelijoissa myös pelkoa, tämä ei estä heitä toimimasta. Alistumisen sijaan taistelijaksi asemoituvat naiset reagoivat miehen juomiseen kiukustumalla, vihalla ja aktiivisin teoin:

Olin poissa kotoa, Eino [siskon mies] tuli kotiin humalassa. Oli syksy ja tiet olivat kuraiset. --- Kotiin tullessani huomasin Eidon nukkuvan sängyssä, oli täysissä vaatteissaan saappaatkin jalossaan. Oli piirongin laatikosta hakenut valkoiset lakanat ja nukkui niiden välissä onnellista humalaisen unta. --- Sisuni kiehautti ja sydämeni takoi suuttumuksesta. Menin ulkorapulle ja hain luudan. Sillä hakkasin Einoa niin paljon kuin jaksoin enkä kuunnellut vaikka kuinka pyysi, että lopettaisin. Vasta kun

itse väsyin lopetin. (Tyne, E1, syntynyt 1920-luvulla)

Taistelijan positiota kuvaavien tarinainjojen päähenkilöille on luonteenomaista se, että he kunnioittavat omia rajojaan ja ovat valmiita puolustamaan niitä:

Minulla on ollut tasainen elämä, ei aivan viinatonta mutta ei hallitseva.--- Olinhan päättänyt jo kymmenvuotiaana; en ikinä huoli miestä vaivoikseni. (Sylvi, E6, syntynyt 1930-luvulla)

Taistelijan position ottavat naiset eivät hyväksy läheisen juomisen aiheuttamaa vallan epätasapainoa tai valtasuhteiden lukkiutumista vaan he korjaavat aktiivisesti suhdetta tasapainoisemmaksi.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämäkin analyysi osoittaa, että läheisen runsas juominen vaikeuttaa naisten elämäntilannetta ja tuottaa monenlaisia ongelmia heidän elämäänsä. Tästä huolimatta läheisen, ja usein juuri puolison, alkoholinkäytöstä kärsivät naiset ovat viimeaikaisessa tutkimuksessa jääneet unohtetuksi ryhmäksi. Olkoonkin, että naisten rooli perheen hyvinvoinnin ja arjen jatkuvuuden ylläpitäjänä ja miehen hoitoon ohjaajina on merkittävä. Läheisen juomisesta kärsivät naiset muodostavat suuren ja usein laiminlyödyn, väärinymmärretyn ja leimatun ryhmän (Orford ym. 2005, 186). Koska kyse ei ole ihmisjoukosta, joka itsessään kärsii diagnosoidusta sairaudesta, muodostaisi uhan kansanterveydelle, aiheuttaisi ongelmia toisille tai toisi haasteita poliitikoille, on se jäänyt pitkälti tuntemattomaksi. Naiset ovat saaneet kärsiä

suurimmaksi osaksi hiljaisuudessa. Kyse ei ole kuitenkaan pienestä ihmisryhmästä, sillä maailmanlaajuisesti läheisen juomisesta kärsivän ryhmän on arvioitu kattavan jopa 80 miljoonaa perheenjäsentä. (Emt.)

Ryhmä ei ole asenteiltaan tai toimintatavoiltaan yhtenäinen joukko. Vaikka läheisen juomisen aiheuttamien ongelmien luonne ilmenee naisten omaelämäkertoissa pääosin samankaltaisena, ovat naispäähenkilöt reagoineet niihin erilaisia identiteettejä ja toimintastrategioita kehittelemällä. Edellä tunnistamamme uhrin, auttajan, rajoja asettavan ja taistelijan positiot eivät ole toisiaan poissulkevia. Nainen voi omaelämäkerrassaan ottaa useampia positioita ja vaihtaa niitä tapahtumien kuluessa. Esimerkiksi rajoja asettaville päähenkilöille näyttää olevan tyypillistä se, että heidän positionsa vaihtuu taistelijan asemoitumiseksi tilanteen niin vaatiessa. Lisäksi positiot voivat esiintyä omaelämäkerrassa myös ambivalentisti samanaikaisesti. Tämä näyttää olevan tyypillistä uhrin ja auttajan positioita kuvaaville omaelämäkertoille, joissa päähenkilö voi samanaikaisesti kokea uhriksi alistumista ja auttavaa sääliä suhteessa miehensä juomiseen.

On kuitenkin tavallista, että omaelämäkertoissa jokin selviytymisstrategioista ja identiteeteistä hallitsee naisen ja juovan läheisen vuorovaikutusdynamikkaa. Tyypillisin ja toisteisin positio ja selviytymisstrategia liittyy aineistossamme uhriksi asemoitumiseen. Se ilmentää parisuhteen lukkiutumista epätasa-arvoiseksi ja epäsymmetriseksi valtasuhteeksi (ks. Keskinen 2005). Se liittyy naisten kokemaan pelkoon, nöyryyttämiseen ja objektiksi asettami-

seen, ja luo hämähäkinverkon tapaisen sidoksen, josta on vaikea irrottautua (emt., 62). Lisäksi tuhoisasta ihmissuhteesta ulosmurtautumista vaikeutaneen väkivallan lamauttava vaikutus (Maslin ym. 1998; vrt. myös Laitinen 2004). Uhriposition vahvuutta aineistossamme selittänee osaltaan kirjoittajien edustama sukupolvi. Kirjoittajat ovat syntyneet sotien aikana ja heti sotien jälkeen eli aikana, jolloin naisen asema oli monelta osin miehestä riippuvainen (Julkunen 2010). Voi pohtia olisiko positioiden luonne toisenlainen, jos kirjoittajien joukossa olisi myös 1950-luvun jälkeen syntyneitä naisia. Naisten yhteiskunnallisen aseman vahvistumisen ja työssäkäynnin yleistyminen olettaisi vahvistaneen naisen itsenäistä asemaa, toimijuutta ja riippumattomuutta miehestä. Voikin olla, että nuoremmilla sukupolvilla uhriposition luonne on erilainen tai se ei esiinny yhtä vahvana identiteettinä kuin vanhempien sukupolvien naisilla. Toisaalta alkoholiongelmiin usein linkittyvä ruumiillinen väkivalta rikkoo herkästi suhteen tasapainoa ja kutsuu esiin uhriutumisen prosesseja, vaikka ei elettäisikään yhteiskunnassa, jossa nainen on lähtökohtaisesti riippuvainen miehestä (ks. Laitinen 2004; Husso 2003).

Vaikka uhripositio hallitsee naisten omaelämäkertoja, ovat naiset reagoineet läheisen juomiseen ottamalla myös auttajan ja rajoja asettavan positioita. Aineistosta tunnistamamme positiot ja toimintastrategiat muistuttavat kansainvälisten eri maita vertailevien tutkimusten tunnistamia läheisen alkoholismista selviytymisen tapoja, jotka on kategorisoitu suvaitsevaksi, sitoutuvaksi ja eristäytyneeksi toimintamalliksi (Orford & Dalton 2005, 131). Tunnis-

tamamme uhripositio muistuttaa eristäytyneitä, auttajan positio sitoutunutta ja rajoja asettava suvaitsevaa toimintamallia. Juovan henkilön läheisten, sekä vaimojen että lapsien, on havaittu toteuttavan näitä toimintamalleja, joten tunnistamamme positiot näyttävät kuvaavan myös iästä ja sukupolvesta riippumattomia yleisempiä toiminta- ja selviytymisstrategioita.

Lisäksi aineistomme omaelämäkeroissa erottuu taistelijan positio, jota luonnehtii naisen päättäväisyys maksaa takaisin kokemaansa vääryyttä. Tämän position ottaessaan nainen pyrkii korjaamaan vuorovaikutussuhteessa vallitsevaa epätasa-arvoista valtasuhdetta, jossa juova mies käyttää valtaa alistaisessa asemassa olevaa naista kohtaan (vrt. Copello ym. 1998, 207; ks. myös Keskinen 2005). Positio kuvastaa naisen vahvaa toimijuutta ja pyrkimystä murtautua ulos lukkiutuneista valtasuhteista (ks. esim. Husso 2003; Keskinen 2005). Aineistosta piirtyvissä positioissa onkin eroja juuri vallan näkökulmasta. Naiset toimivat positioissa eri tavoin vallan käyttäjinä.

Aineistomme identiteeteistä uhripositio näyttää kielteisimmältä niin naisten omanarvontunnon kuin vallan ja heikkouden tunteiden kannalta. Uhriksi asettuvat naiset ovat omaksuneet negatiivisen identiteetin ja alistaisen aseman ja raskaat tapahtumat leimaavat kauttaaltaan heidän elämäkokemuksiaan. Naiset tuntevat itsensä voimattomiksi sekä miehen fyysisen voimankäytön että oman henkisen ahdistuksensa edessä (vrt. Karakurt ym. 2014). He näyttävät kärsivän vielä vuosia myöhemmin menneisyyden kärsimyksistään. Raskaat kokemukset pitävät heitä

otteessaan, eivätkä he kykene murtautumaan ulos niiden vankilasta. Massenus ja uhriutumisen lamaannuttava voima ovat ajaneet heidät toistamaan lukkiutunutta valtasuhdetta, eivätkä he onnistu horjuttamaan sitä liikkuvaksi voimantunnoksi, joka vapauttaisi heidät menneisyyden taakasta (vrt. Husso 2003).

Rajoja asettava asemoituminen ja taistelijan positio ilmenevät aineistossamme huomattavasti avoimempina ja refleksiivisempinä identiteetteinä. Näin asemoituneet naiset eivät elä yhdessä todellisuudessa vaan toimivat luottan siihen, että pelon, kärsimyksen ja turvattomuuden tuolla puolen on toisia todellisuuksia, jotka on mahdollista tehdä todeksi. Kun rajoja asettavat ja taistelijat korostavat omia hallinnan mahdollisuuksiaan toimijoina, uhriksi asettuvat uskovat, että tapahtumat etenevät ulkoisesti määräytyneinä (Hänninen 2000, 64). Näin taistelijan ja rajoja asettavan positiot ilmentävät suhdedynamiikkaa, joissa nainen kykenee murtautumaan lukkiutuneista valtasuhteista ulos ja rakentamaan niiden tilalle tasapainoisempia ja liikkuvampia voima-suhteita.

Naisten kehittämään toimintastrategiaan vaikuttaa se, kuka juova läheinen on. Uhripositio, hoivapositio ja rajoja asettava positio rakentuvat omaelämäkerroissa erityisesti suhteessa puolisoon tai isään. Taistelijan positiolle on tyypillistä se, että se konstruoituu suhteessa ongelmallisesti juovaan isään tai vuorovaikutuksessa ydinperheen ulkopuoliseen miespuoliseen läheiseen.

Naisten omaksumilla identiteeteillä ja toimintastrategioilla on merkitystä

läheisen juomisesta kärsivien naisten auttamisessa ja tukimuotojen kehittämisessä. Naisten tukeminen ja auttaminen on oleellista – ei vain siksi, että he ovat keskeisessä osassa juovan läheisen hoitoon ohjaamisessa (Itäpuisto & Selin 2013, 142) – vaan erityisesti naisten oman jaksamisen kannalta. Kärsivien omaisten auttamisen keinot ovat usein hajanaisia jopa niissä maissa, joissa on kehittyneet sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ja tukiverkostot (Orford & Dalton 2005, 186). Vaikka ulkomailla on kehitelty malleja läheisten auttamiseksi (ks. esim. Copello ym. 2010; Orford ym. 2010), on suomalaisessa päihdepalvelujärjestelmässä läheisten huomioiminen ollut toissijaista, sillä päihdeongelmainen on nähty ensisijaisena avuntarvitsijana (Itäpuisto & Selin 2013, 142). Lisäksi hitaasti muuttuvan ja pirstoutuneen palvelujärjestelmän voi olla vaikeaa käsitellä läheisen juomisen varjossa elävien elämäntilannetta kokonaisvaltaisesti. Tällöin alkoholi-ongelman lisäksi pitäisi kyetä kartoittamaan ja hoitamaan myös väkivallan kokemisesta ja psyykkisestä kuormituksesta aiheutuvia ongelmia (vrt. Laitinen 2004, 296).

Vaikka analyysimme käsittelee varttuneempien naisten kokemuksia, monet päähenkilöiden negatiiviset kokemukset ovat edelleen yllättävän ajankohtaisia. Tutkimustieto läheisen juomisesta kärsivien ryhmien kokemuksista ja selviytymisen tavoista on oleellista juuri palveluiden edelleen kehittämiseksi ja läheisen juomisongelmista kärsivien voimaannuttamiseksi (Laitinen 2004, 231). Päihdepalvelujen lisäksi tuottamamme tieto voi palvella myös vanhuspalveluita ja gerontologista sosiaalityötä. On tärkeää pohtia, millä tavoin

läheisen juomisesta pitkään kärsineet naiset voidaan vapauttaa kielteisistä identiteeteistä niin, että he voivat kokea ikäihmisinä itsensä arvostetuiksi toimijoiksi, joiden rajoja ja itsemääräämiskeutetta kunnioitetaan.

Koska aineistomme naisten omaksumat positiot ja selviytymistarinat eivät kuvaa pysyviä persoonallisuuspiirteitä vaan ilmentävät muokattavissa olevia ympäristön kanssa vuorovaikutuksessa kehkeytyneitä identiteettejä tai toimintatapoja, ovat hoitopalvelut avainasemassa kielteisten kehien murttamisessa ja haitallisten identiteettien ja toimintatapojen kääntämisessä myönteisemmiksi. Esimerkiksi narratiivisen terapian päämääränä on usein uhritarinan muuttaminen toimijatarinaksi niin, että kykenemättömyyden tuntemuksia muutetaan voimaantumisen kokemuksiksi uhria syyllistämättä (Hänninen 2000, 65; ks. myös Romakkaniemi 2011). Terapiassa voidaankin löytää tapoja kääntää uhriutumisen lukkiutuneita valtasuhteita naisten omanarvontuntoa vahvistavalla tavalla tai auttaa rajojen asettajan ja taistelijan toimijapositioneita ottavat naiset lujittamaan toimijuuttaan pitkällä tähtäimellä pelkän hetkessä selviämisen sijasta. Kaiken kaikkiaan hoitopalveluja on mielekästä kehittää sellaisiksi, että hoito perustuu naisten omien kokemusten kokonaisvaltaiselle kuuntelulle niin, että heitä ei kohdella yksipuolisesti joko aktiivisina subjekteina tai passiivisina objekteina (vrt. Husso 2003, 212).

VIITE

¹ Kiitämme Terveiden ja Hyvinvoinnin laitoksessa työskentelevää tutkimusprofessori

Marja Holmilaa arvokkaista kommentaiteista sekä Janus-lehden nimettömiä referee-lukijoita, joiden hyödylliset lausunnot auttoivat artikkelin kehittämisessä. Artikkelin tekemistä on rahoittanut Suomen Akatemia (projektinnumero 137685) ja Forte (projektinumerot 2007–2131 ja 2014–0167).

KIRJALLISUUS

- Asher, Ramona M. (1992) *Women with Alcoholic Husbands: Ambivalence and the Trap of Codependency*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Benwell, Bethan & Stokoe, Elizabeth (2006) *Discourse and identity*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Casey, Judith & Griffin, Margaret & Googins, Bradley (1993) The Role of work for wives of alcoholics. *Drug alcohol abuse* 19 (1), 119–131.
- Copello, Alex & Maslin, Jenny & Velleman, Richard (1998) Overview and conclusions: normal people, abnormal circumstances. Teoksessa Richard Velleman, Alex Copello & Jenny Maslin (toim.) *Living with Drink. Women who live with problem drinkers*. London & New York: Longman, 202–212.
- Copello, Alex & Templeton, Lorna & Orford, Jim & Velleman, Richard (2010) The 5-step method: principles and practice. *Drugs: education, prevention and policy* 17 (1), 86–99.
- Foucault, Michel (1988) The ethic of care for the self as a practice of freedom. An interview with Michel Foucault on January 20, 1984. Teoksessa James Bernauer & David Rasmussen (toim.) *The Final Foucault*. Cambridge: MIT Press, 1–20.
- Foucault, Michel (1990) *The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction*. Lontoo: Penguin Books.
- Harré, Rom & Lanhenhove, Van Luk (1999) *Positioning Theory*. Oxford: Blackwell.
- Holmila, Marja (1988) *Wives, Husbands and Alcohol: A Study of Informal Drinking Control within the Family*. Helsinki: Finnish Foundation for Alcohol Studies.
- Holmila, Marja (1993) Alkoholistin läheiset. *Alkoholipolitiikka* 58 (6), 437–444.
- Holmila, Marja (2003) Läheisen ratkaisut. Teoksessa Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) *Pullonkauloja*. Kirjoituksia

- alkoholistien läheisistä. Jyväskylä: Gummerus, 78–95.
- Holmila, Marja (2011) Getting the full picture of alcohol's burden in the society. Commentary on Caswell et al. *Addiction* 106 (6), 1095–1096.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (2004) Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino.
- Huhtanen, Petri & Tigerstedt, Christoffer (2010) Kuinka paljon kärsimme muiden juomisesta. Teoksessa Pia Mäkelä, Heli Mustonen & Christoffer Tigerstedt (toim.) *Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 220–233.
- Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Jyväskylä: Vastapaino.
- Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Itäpuisto, Maritta & Selin, Jani (2013) Mitä palvelut vastaavat päihteiden käyttäjien läheisten avuntarpeisiin? Teoksessa Katariina Warpenius, Marja Holmila & Christoffer Tigerstedt (toim.) *Alkoholi ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 138–145.
- Jackson, Joan (1954) The Adjustment of the family to the crisis of alcoholism. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol*, 15 (4), 562–586.
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2002) *Suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Wsoy.
- Julkunen, Raija (2010) Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Kantola, Janna (2003) Alkoholi rivien välissä. Teoksessa Marja Holmila & Janna Kantola (toim.)
- Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholisten läheisistä. Jyväskylä: Gummerus, 10–29.
- Karakurt, Gunnur & Smith, Douglas & Whiting, Jason (2014) Impact of intimate partner violence on women's mental health. *The journal of family violence*. 29 (7), 639–702
- Keskinen, Suvi (2005) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kondrup, Johnny (1992) Självbiografen. En traditionalistisk genrebeskrivning. Teoksessa Christoffer Tigerstedt, J.P. Roos & Anni Vilkkö (toim.) *Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*. Stockholm/Skåne: Symposion, 41–62.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit. Rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.
- Laslett, Anne-Marie & Room, Robin & Ferris, Jason & Wilkinson, Claire & Livingston, Michael & Mugavin, Janette (2011) Surveying the range and magnitude of alcohol's harm to others in Australia. *Addiction* 106 (9), 1603–1611.
- Maslin, Jenny & Velleman, Richard & Copello, Alex (1998) Living with a problem drinker. Teoksessa Richard Velleman, Alex Copello & Jenny Maslin (toim.) *Living with Drink. Women who live with problem drinkers*. London & New York: Longman, 3–8.
- Mäkelä, Pia & Tigerstedt, Christoffer & Mustonen, Heli (2010) Mikä on muuttunut [suomalaisten juomisessa]? Teoksessa Pia Mäkelä, Heli Mustonen & Christoffer Tigerstedt (toim.) *Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 281–294.
- Orford, Jim & Dalton, Sue (2005) A four-year follow-up of close family members of Birmingham untreated drinkers. *Addiction Research and Theory* 13 (2), 155–170.
- Orford, Jim & Natera, Guillermina & Copello, Alex & Atkinson, Carol & Mora, Jazmin & Velleman, Richard & Crundall, Ian & Tiburcio, Marcela & Templeton, Lorna & Walley, Gwen (2005) *Coping With Alcohol and Drug Problems. The Experiences of Family Members in Three Contrasting Cultures*. New York: Routledge.
- Orford, Jim & Templeton, Lorna & Velleman, Richard & Copello, Alex (2010) Methods of assessment for affected family members. *Drugs: Education, Prevention and Policy* 17 (1), 75–85.
- Piispa, Minna & Heiskanen, Markku (2009) Alkoholin rooli naisten parisuhhteissa kokeman väkivallan seurauksissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (1), 45–53.

- Romakkaniemi, Marjo (2011) *Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Roos, Jea-Pekka (1987) *Suomalainen elämä: tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Törrönen, Jukka (2000) Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa. *Sosiologia* 37 (3), 243–255.
- Törrönen, Jukka (2013) Situational, cultural and societal identities: analyzing subject positions as classifications, participant roles, viewpoints and interactive positions. *Journal for the Theory of Social Behavior* 44:1. DOI: 10.1111/jtsb.12029.
- Velleman, Richard & Copello, Alex & Maslin, Jenny (1998) *Living with Drink. Women Who Live With Problem Drinkers*. New York: Longman.
- Vilkko, Anni (1997) *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kertonta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Warpenius, Katariina & Holmila, Marja & Tigerstedt, Christoffer (2013) Johdanto. Teoksessa Katariina Warpenius, Marja Holmila & Christoffer Tigerstedt (toim.) *Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 5–10.
- Wiseman, Jacqueline (1991) *The Other Half. Wives of Alcoholics and Their Social-Psychological Situation*. New York: Aldine De Gruyter.